

Mapování paleolitického osídlení v Býkvi a Jenišovicích na Mělnicku

Jan Eigner

1. Úvod

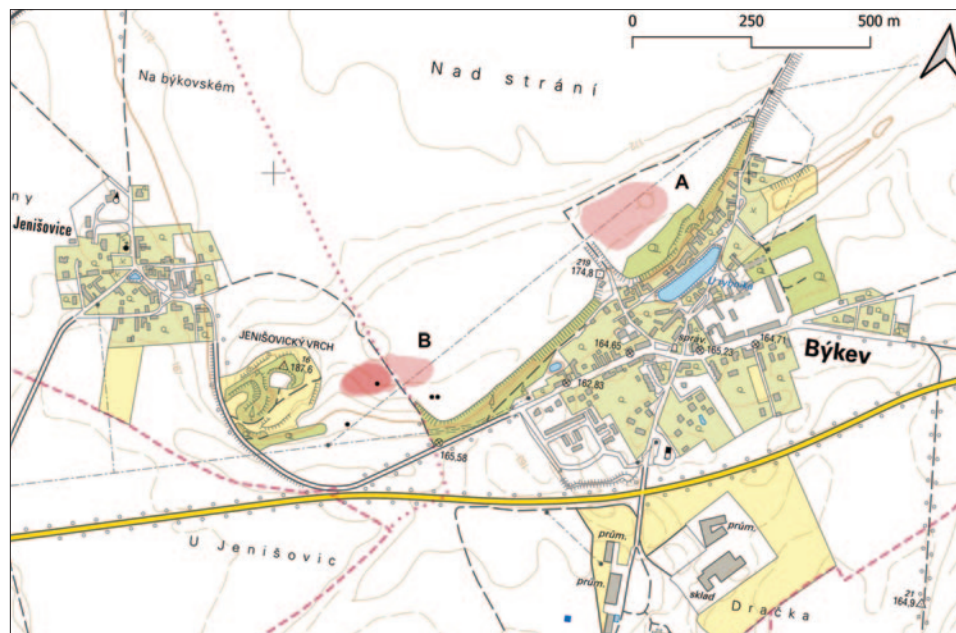
Mělnicko náleží mezi klasické oblasti s paleolitickým osídlením a relativně dlouhou historií jeho výzkumu. Jen části nálezů se dostalo alespoň dílčího zveřejnění, mnoho cenných souborů zůstává spíše nepublikovanou a roztržštěnou součástí muzejních i soukromých sbírek. Jeden ze známých mikroregionů představuje levobřeží Vltavy se sekvencí různě starých terasových stupňů mezi Novou Vsí a Cítovem. Karel Žebera tam rozvíjel svou činnost kvartérně geologickou a archeologickou už od 40. let minulého století (např. *Žebera 1967; týž 1972; týž 1974*), v 70. a 80. letech na něj navázal Slavomil Vencl. Ten prosbírával některá naleziště na Mělnicku a navíc prvně u nás jasně prokázal skutečnost, že se valounové makrolitické štípané industrie vyskytují až do doby bronzové na stratigraficky mladých, würmských terasách (*Vencl 1976*). Cenných výsledků týkajících se paleolitu dosáhl zvláště u obcí Býkev a Jenišovice (*obr. 1 a 2*). Dřívější zjištění byla v posledních letech rozhojněna a bylo možné přistoupit k souhrnnému zpracování, které by mělo tvořit první díl vyhodnocení paleolitu na levobřeží Vltavy mezi Kralupy nad Vltavou a jejím soutokem s Labem.

Príspevek doplňuje dřívější soupisové práce (*Sklenář 1982*) i širší přehled staro- a středopaleolitického osídlení regionu (*Svoboda 1983*) a představuje zároveň další dílek k poznávání topografie a pestrosti povrchových nálezů středopaleolitických valounových industrií ve středních Čechách (aktuálně např. *Břicháček – Eigner 2024* s obecnějším komentářem; *Eigner – Břicháček v přípravě*), jež mají dosud své místo v poznávání středního paleolitu Čech (cf. např. *Svoboda a kol. v tisku*).

Obr. 1. Paleolitické lokality v Býkvi a Jenišovicích na mapě západní části Mělnicka. A – Býkev 1, B – Býkev 2, C – Jenišovice 1, D – Jenišovice 2. Mapový podklad: ČÚZK.

Obr. 2. Plocha paleolitických lokalit Býkev 2 (A) a Jenišovice 2 (B), body v prostoru a okolí B – nálezy patinované štípané industrie. Další nálezy pocházely z Jenišovického vrchu (Jenišovice 1). Mapový podklad: ČÚZK.

Obr. 3. Býkev 2. Poloha lokality s mohylou (čárka ukazuje její polohu) na panoramatickém snímku od jihozápadu. Foto S. Vencl 1982.

2. Soupis pramenů

Býkev, lokalita 1 (okr. Mělník)

Lokalizace: trať Nad Strání, v rovinatém, mírně k severu ukloněném terénu. V okolí bodu S-JTSK Y: 738945, X: 1013001; 168 m n. m.

Okolnosti: nalezl K. Žebera 1970.

Nález: 1 ks štípané industrie (dále ŠI). Ústěp s částečnou plošnou retuší na dorzální straně – hrot (?). Ústěp je na jedné straně staře poškozený a čerstvě olámaný, umístění bulbu není jednoznačné. Nese negativy po částečném plošném ztenčování, dorzálně výraznějším, ventrálně má jen okrajovou úpravu. Rozměry: 58-38-17 mm. Surovina: křemenec typu Bečov výrazně ohlazeného povrchu. K. Sklenář i S. Vencl (Vencl 2007, 59) řadili artefakt k listovitým hrotům (Žebera 1974, 30 jej v duchu doby popisoval jako „radimienický vavřínový list“). Obr. 5:1.

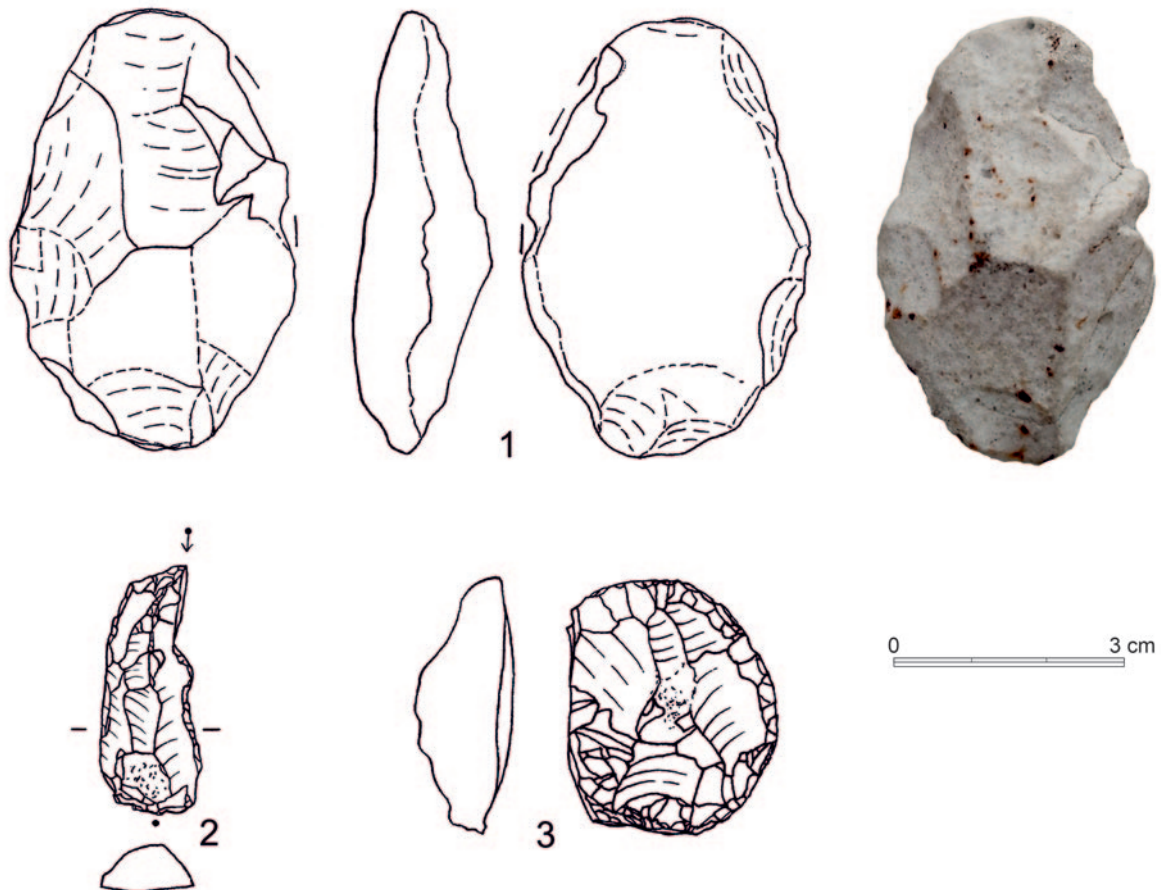
Datování: střední paleolit či počátek mladého paleolitu?

Uložení: Národní muzeum, inv. č. H1-392 129.

Literatura: Sklenář 1982, 31 (lok. 6/4a); Vencl 1999, 28 (jako „nevýrazný plankonvexní listovitý hrot“).

Obr. 4. Jenišovice. Pohled k východu z lokality 2 na Jenišovický vrch, v pozadí Říp. Foto J. Eigner 2023.

Obr. 5. Výběr artefaktů z Býkve a Jenišovic. 1 – Býkev 1, ojedinělý nález křemencového artefaktu, možná hrotu, střední paleolit (?); 2, 3 – Jenišovice 2, výběr z patinované industrie mladého, případně pozdního paleolitu. Dokumentace J. Eigner.

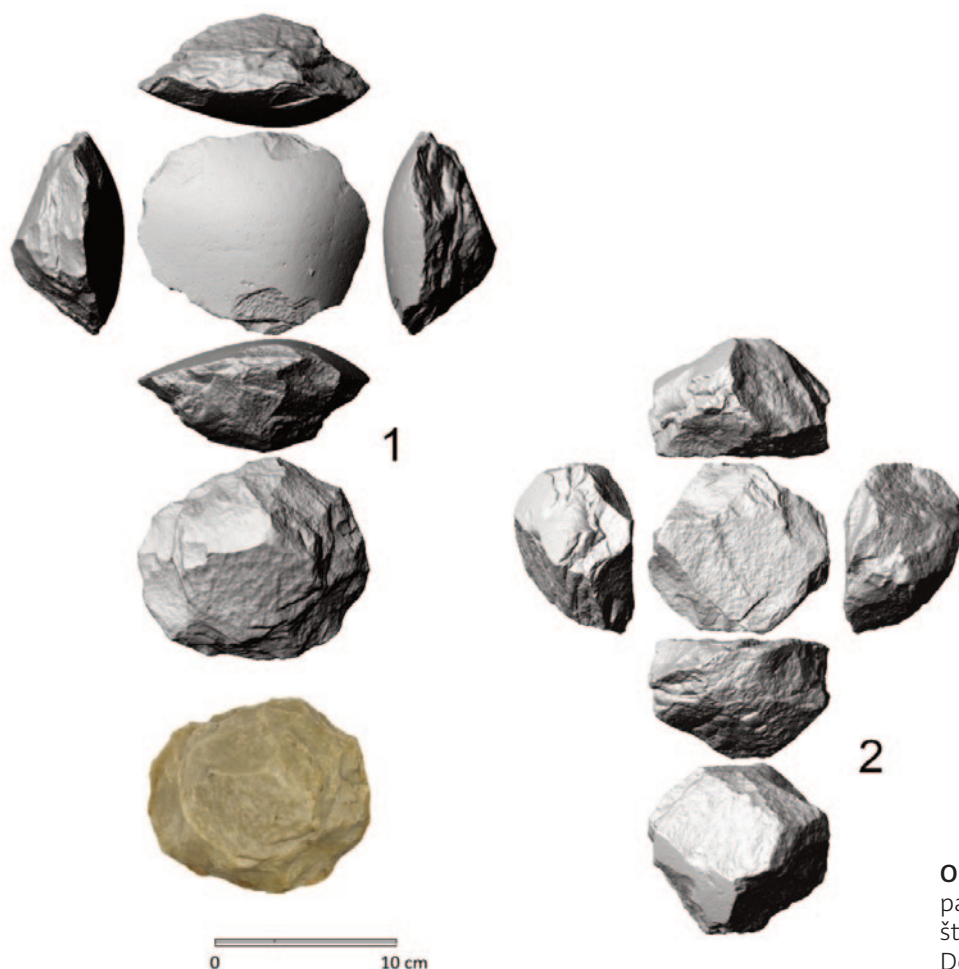
Býkev, lokalita 2

Lokalizace: plochý povrch terasy SZ od obce, s hrubými valouny až do velikosti 25 cm. Artefakty zjištěny na ploše 100 × 200 m. Naleziště leží při okraji terasy s dosud viditelnou mohylou (*obr. 3*; viz níže), asi 50 až 200 m od jezírka, jehož hladina se nachází nejméně o 10 m níže. To představuje podle K. Žebery (1959, 225) relikv pleistocenního (würm 1?) slepého ramene Labe nedaleko jeho tehdejšího soutoku s Vltavou. V okolí bodu S-JTSK Y: 739274, X: 1014097; 175–176 m n. m.

Okolnosti: sběry S. Vencl 1976–1987 na orané ploše (12 ks ŠI). Dvě návštěvy J. Eignera (jednou s M. Vávrou) 2019 a 2023 na zatravněném poli, byť s dosud zčásti nezarostlým povrchem, zjistily jediný jistý artefakt.

Nálezy: 13 ks ŠI (*tab. 1*). Soubor zahrnuje křemenné a křemencové artefakty s ohlazeným povrchem, na třech z nich se uchovaly zbytky sintru. Převažují jádra (dáno jejich nápadností?), mezi nimiž jsou typické jednostranné, centripetální exempláře různé velikosti. Další jádra jsou konceptem těžby specifická (hlavně *obr. 7:3*). Neretušovaných úštěpů je překvapivě málo (2 ks). Jediný nástroj – drasadlo – využil široký úštěp křemence (*obr. 8:4*), zatímco jiná, atypická strmá drasadlovitá úprava směřovala na bok valounu křemene (*obr. 8:5*).

Popis nálezů: 1. unifaciální diskovité jádro těžené po celém obvodu dostředně z neupravené vyklenuté valounové plochy, nesoucí jen místně drobné negativy při hraně, drobně recentně poškozeno jen při pravé hraně, zdatelně ohlazenější je vyšší část artefaktu, což svědčí pro delší expozici na povrchu, ohlazený a doličkovitě korodovaný kvalitní hnědý, nejspíše paleozoický křemenc (108-95-54 mm, *obr. 6:1*); 2. velké úštěpové jádro nepravidelně prizmatického tvaru, vícesměrně těžené, převážně jednostranně podkovovitě diskovitě, z velkého valounu, doličkovitě ohlazený, světle šedohnědý křemenc (107-103-73 mm, *obr. 6:2*); 3. zlomené ploché, unifaciálně nepravidelně štípané diskovité jádro, ohlazený křemenc (63-62-33 mm); 4. drobnější unifaciální úštěpové diskovité jádro, místně oštřípano při hraně, nestejně doličkovitě ohlazený světle šedohnědý křemenc (75-62-26 mm, *obr. 7:1*); 5. atypické jádro štípané protisměrně z konvexně vyklenuté až rovné valounové plochy, původně velký valoun hnědofialového paleozoického křemence (75-115-64 mm, *obr. 7:3*); 6. jádrovitý kus – na jedné ploše

Obr. 6. Býkev 2. Středopaleolitická industrie štípaná z valounů, jádra. Dokumentace J. Souček.

ze dvou kolmých směrů oštipaný menší valoun, negativy silně ohlazené, nekvalitní, skulptovaný křemen (74-74-54 mm, *obr. 7:2*); **7.** zlomek jádra kolmo štípaného z valounové plochy, hnědočervený paleozoický křemenec (d. 75 mm); **8.** jádro či nástroj – ústěp (?) ventrálně dostředně oštipaný, nerovnoměrně slabě až silně ohlazený valounový křemen (51-46-19 mm, *obr. 8:2*); **9.** strmě na boku drasadlovitě upravený valoun křemene (112-51-43 mm, *obr. 8:5*); **10.** rovné až konvexní drasadlo na ústěpu, nerovnoměrně středně až silně ohlazený křemenec (71-88-25 mm, *obr. 8:4*); **11.** zlomený velký ústěp s negativovým povrchem, světle šedohnědý křemenec (81-68-31 mm, *obr. 8:3*); **12.** dekortikační ústěp, ohlazený křemen (41-54-16 mm, *obr. 8:1*); **13.** ústěp z těžní plochy jádra, s vícesměrnými negativy dorzálně, světlý křemenec, nejspíše typu Bečov (74-55-24 mm).

Nejisté kusy zastupuje rozlomený valoun křemene s nejasnými negativy při hraně příčně (81-75-28 mm) a plochý zlomek z křemenného valounu s jednostrannými ploškami – negativy? (d. 57 mm).

Makrolitickou štípanou industrii s čerstvým povrchem reprezentují vedle zkusmo protisměrně oštipávaného valounu křemence hlavně kulovitá jádra z křemenců, na hranách až obitá: jednopodstavové z velkého valounu (1910 g), hrubě těžené protisměrně na užší straně valounu (1020 g).

Datování: střední paleolit. Výrazná středopaleolitická industrie s typickými diskoidními jádry a drasadlem, blíže nezařaditelná.

Uložení: Národní muzeum, př. č. 1/2020 (coll. Vencl), inv. č. H1-456 741 (artefakt č. 1), př. č. 1/2025 (coll. Eigner).

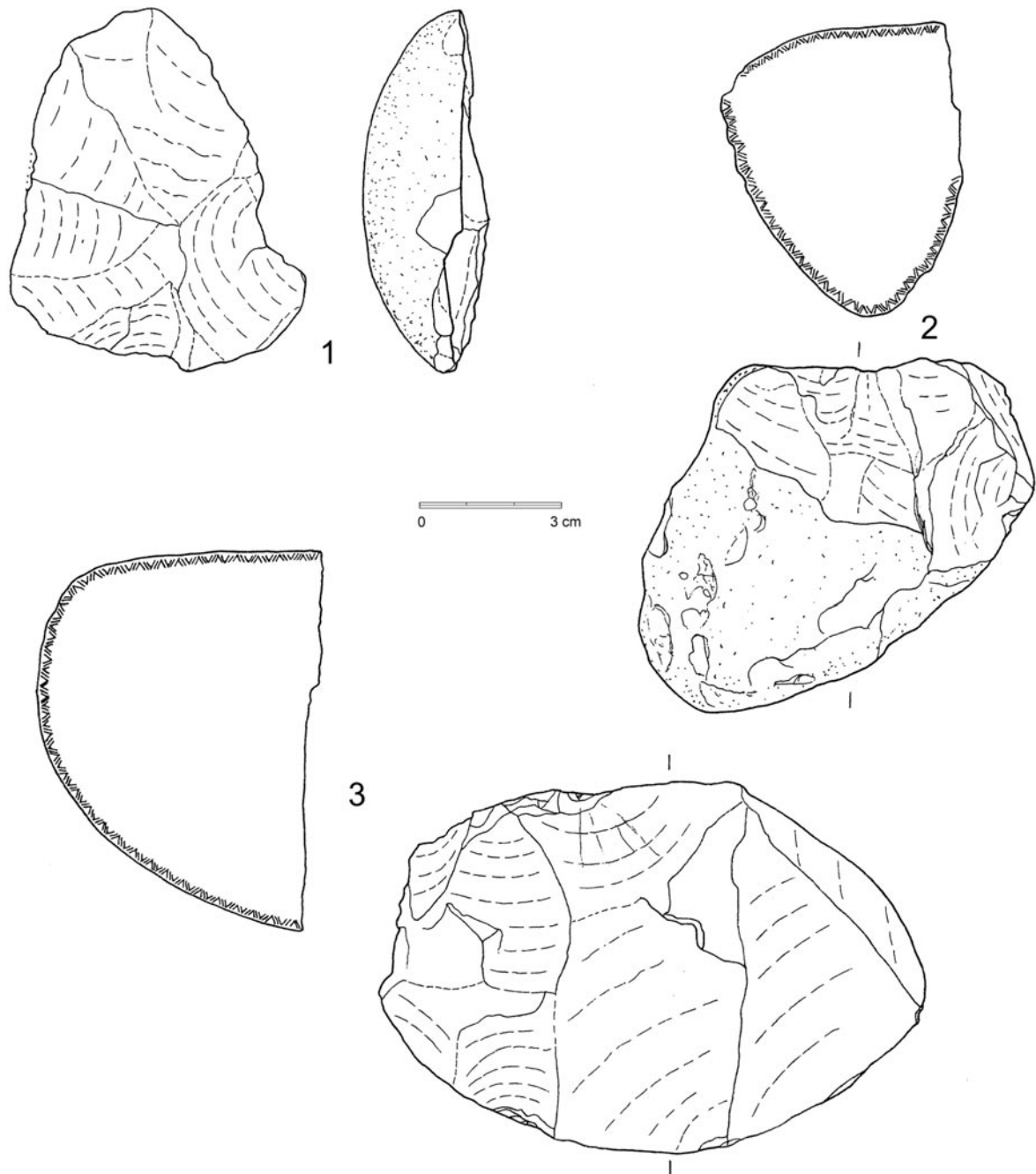
Literatura: *Sklenář 1982*, 31; *Vencl 1987a*; *tůž 1999*, 28–29.

Jenišovice (o. Býkev, okr. Mělník), lokalita 1

Lokalizace: Jenišovický vrch – nevelký, ale v rovinaté krajině nápadný vulkanický kopec, původně protáhlého tvaru s osou JV–SZ budovaný nefelinitem (jižní okraj vulkanické aktivity Českého středohoří), s kótou 188 m n. m. (*obr. 4*; dobový pohled: *Žebera 1974*, příl. 4:1).

Okolnosti: před 1970 sbíral K. Žebera.

Nálezy: neznámý počet artefaktů, které nálezce popsal jako „starowürmská, mladomoustierská, radimienská“ industrie.

Obr. 7. Býkev 2. Středopaleolitická industrie štípaná z valounů, jádra. Kresba J. Eigner.

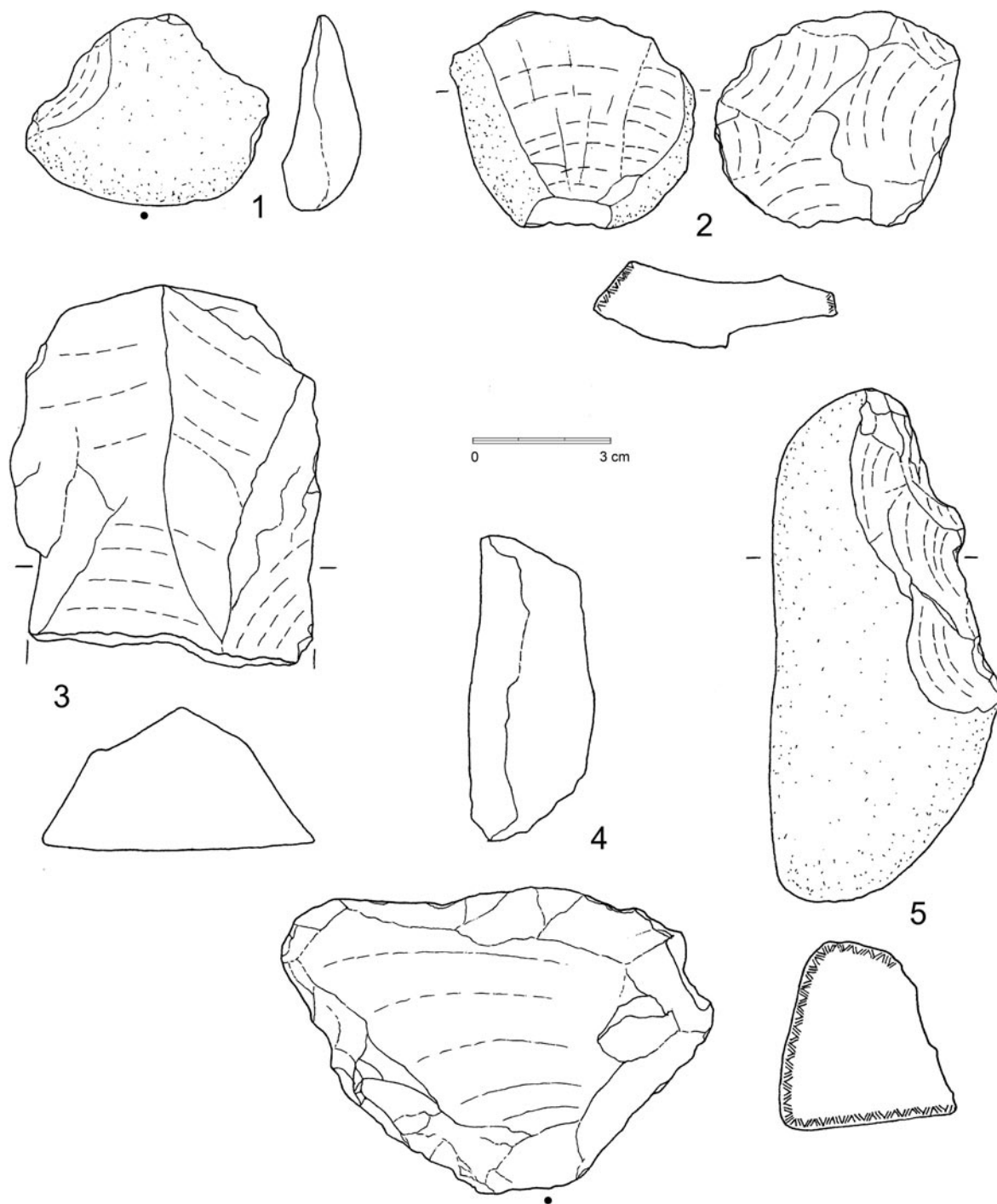
Datování: střední paleolit?

Uložení: asi ztraceno.

Literatura: Žebera 1974, 31.

Jenišovice, lokalita 2

Lokalizace: temeno a JZ okraj ostrožnovitého výběžku kvartérní terasy převyšující asi o 10 m jižní okolí s někdejší labským meandrem (vzdálenost k nejbližšímu dochovanému reliktu jezírka činí 250 m), výskyt artefaktů pokračuje na JZ svah až do terénní deprese mezi výběžkem a Jenišovickým vrchem (odtud pocházely prvé nálezy č. 12–13 níže), ojedinelé se artefakty spíše sekundárně dostaly po svahu dolíku níže k silnici Býkev–Jenišovice (č. 3). Povrch lokality je pokrytý terasovými valouny, vyorávané podloží tvoří také souvrství slínovce–vápence. Větší část plochy lokality se nachází na k. ú. Jenišovice (obr. 2) a takto vstoupila i do literatury. Nálezy obou komponent osídlení plynule přecházejí dále k východu na k. ú. Býkev (proto S. Vencl označoval jím nalezenou patinovanou industrii zhruba z okolí bodu S-JTSK Y: 739677, X: 1014458 jako samostatnou polohu Býkev 3: Vencl

Obr. 8. Býkev 2. Středopaleolitická industrie štípaná z valounů, nástroje a retušované kusy, úštěpy. Kresba J. Eigner.

1999, 29); pro přehlednost však nálezy sjednocujeme jako Jenišovice 2. Okolí bodu: S-JTSK Y: 739759, X: 1014445; 172–176 m n. m.

Okolnosti: objevil a příležitostně sbíral S. Vencl 1976–1988, dále intenzivně J. Eigner 2023–2025 (občasně i K. Kapustka, J. Švihla a M. Vávra).

Nálezy: celkem 40 ks. Paleolitické nálezy patří dvěma komponentám: 35 ks tvoří valounová ŠI – A (*tab. 1*), 5 ks silicitová ŠI – B. Tyto dvě v rámci vyhodnocení oddělované, nesouvisející složky jsou z různých akcí i částí lokality v rámci kategorie posouzeny souhrnně. Ze 70.–80. let pochází nejméně tři valounové artefakty a stejný počet silicitových, největší část chronologicky starších nálezů tedy přinesly až akce posledních let. Zaměřené sintrované nálezy (9 ks) ležely v západní části plochy, ale nekonzcentrovaly se (což problematizuje případnou sondáž).

A. V menším souboru artefaktů až na výjimky z křemene jsou početně zastoupena jádra (a jádrovitě kusy, celkem asi 10 kusů) a především metricky značně variabilní úštěpy z jejich štípaní či dekortikace valounu (ca 19 ks). Jádra mají několik typů – typická unifaciální (*obr. 9:3–4*), štípaná příčně z užší strany valounu (*obr. 9:1*) a s protisměrnou redukcí (*obr. 9:7*), kterou ukazuje i jeden z úštěpů (*obr. 10:6*).

Vedle nevýrazných sekáčů, spíše sekáčovitě upravených hran a úštěpů s hrubou drasadlovitou retuší (*obr. 10:7,10*) je jediným nástrojem nevýrazně retušovaný, možná ztenčovaný avšak tvarově typický úštěp označitelný (v terminologii některých badatelů) za nůž s přirozeným hřbetem (*obr. 10:9*).

Popis nálezů: 1. Jednoduché unifaciální diskovité jádro, na boku poškozené, doličkovitě ohlazený křemen (68-55-29 mm, *obr. 9:4*); 2. jádro s protisměrnými negativy na jedné ploše, v týlu částečně čerstvě porušené, doličkovitě ohlazený křemen (82-77-69 mm, *obr. 9:7*); 3. výrazně recentně poškozené (olámané) jádro kulovitého tvaru, původně těžené asi centripetálně či podkovovitě, doličkovitě ohlazený křemen (102-96-80 mm); 4. unifaciální diskovité jádro, sbíjené bez úprav konvexní valounové plochy, doličkovitě ohlazený křemen, v místě původně pokrytém sintrem je povrch čerstvý (68-60-31 mm, *obr. 9:3*); 5. jádro *s.l.* – příčně rozštíplý (či v sérii takto exploatovaný?) valounek doličkovitě ohlazeného křemene (38-54-58 mm, *obr. 9:1*); 6. jádro (?) – dostředně oštípaný zlomek valounu doličkovitě nestejně ohlazeného křemene (48-40-23 mm, *obr. 9:6*); 7. jádro spíše než sekáček – do půlobluku oštípaný valoun, doličkovitě ohlazený křemen (81-57-42 mm, *obr. 9:2*); 8. olámané jádro (?) na velkém valounu křemene; 9–11. tři menší valouny křemene nesoucí nehierarchizované, spíše dostředně úštěpkové negativy z neupravených ploch; 12. atypický dvoulicí sekáček (příp. střídavě oštípaný jádrovitý kus) z valounku křemene, doličkovitě ohlaz (49-59-38 mm); 13. eolicky obroušený a patinovaný čepelovitý úštěp s nevýraznou bifaciální retuší (či poškozením) konvexní hrany špatně čitelným kvůli ohlazu, ventrálně možné setřelé stopy po ztenčování, na boku zbytek kůry, upravená patka – nůž s přirozeným hřbetem (?), doličkovitě ohlazený křemen (82-44-20 mm, *obr. 10:9*); 14. jednoduchý jednolící sekáč (?), formovaný několika údery na delší hraně, částečně odlomený, doličkovitě ohlazený, světle hnědý křemenec (122-135-83 mm); 15. drasadlovitě nepravidelně distálně retušovaný semikortikální úštěp, doličkovitě ohlazený křemen (74-59-23 mm, *obr. 10:10*); 16. úštěp s částí kůry, levolaterálně hrubě drasadlovitě retušovaný, doličkovitě nestejně ohlazený křemen (78-63-26 mm, *obr. 10:7*); 17. úštěp z diskovitého jádra s laterální kůrou, při okraji drobnější úprava, výrazně nerovně ohlazený křemen (75-71-15 mm, *obr. 10:4*); 18. silně ohlazený artefakt (úštěp?) s kůrou na boku, na konvexní ploše částečně ploše oštípaný, křemen (40-48-20 mm, *obr. 9:5*); 19. úštěp z diskovitého jádra s kůrou na bázi („citrusová čtvrtka“), dva body kontaktu s otloukačem, retuš levolaterálně nejistá, doličkovitě ohlazený křemen, dorzálně výrazněji (41-60-17 mm, *obr. 10:5*); 20. dekortikační úštěp, částečně recentně porušený (53-65-23 mm, *obr. 10:3*); 21. úštěp s dorzální částí pokrytou negativy a částí kůry, která je i na bázi, doličkovitě ohlazený křemen (52-45-22 mm, *obr. 10:8*); 22. úštěp s protisměrnými negativy (bipolární použitý?), kůra na bázi, doličkovitě nestejně ohlazený křemen (56-49-20 mm, *obr. 10:6*); 23–24. drobné úštěpky s částí kůry, z toho jeden možná staře zlomený (29-28-13 mm, *obr. 10:2*), druhý bipolárně použitý (?), 30-22-13 mm, *obr. 10:1*); 25. zlomený protáhlý úštěp, doličkovitě ohlazený křemenec; 26–33. fragmenty křemenných úštěpů, z toho dva částečně s kůrou a dva dekortikační; 34. malý zlomek jádrovitěho kusu z křemene; 35. zlomený strmě oštípaný valoun křemence. Nejisté až sporné položky tvoří ponejvíce valoun s jedním negativem či zlomky asi z úštěpů či jader.

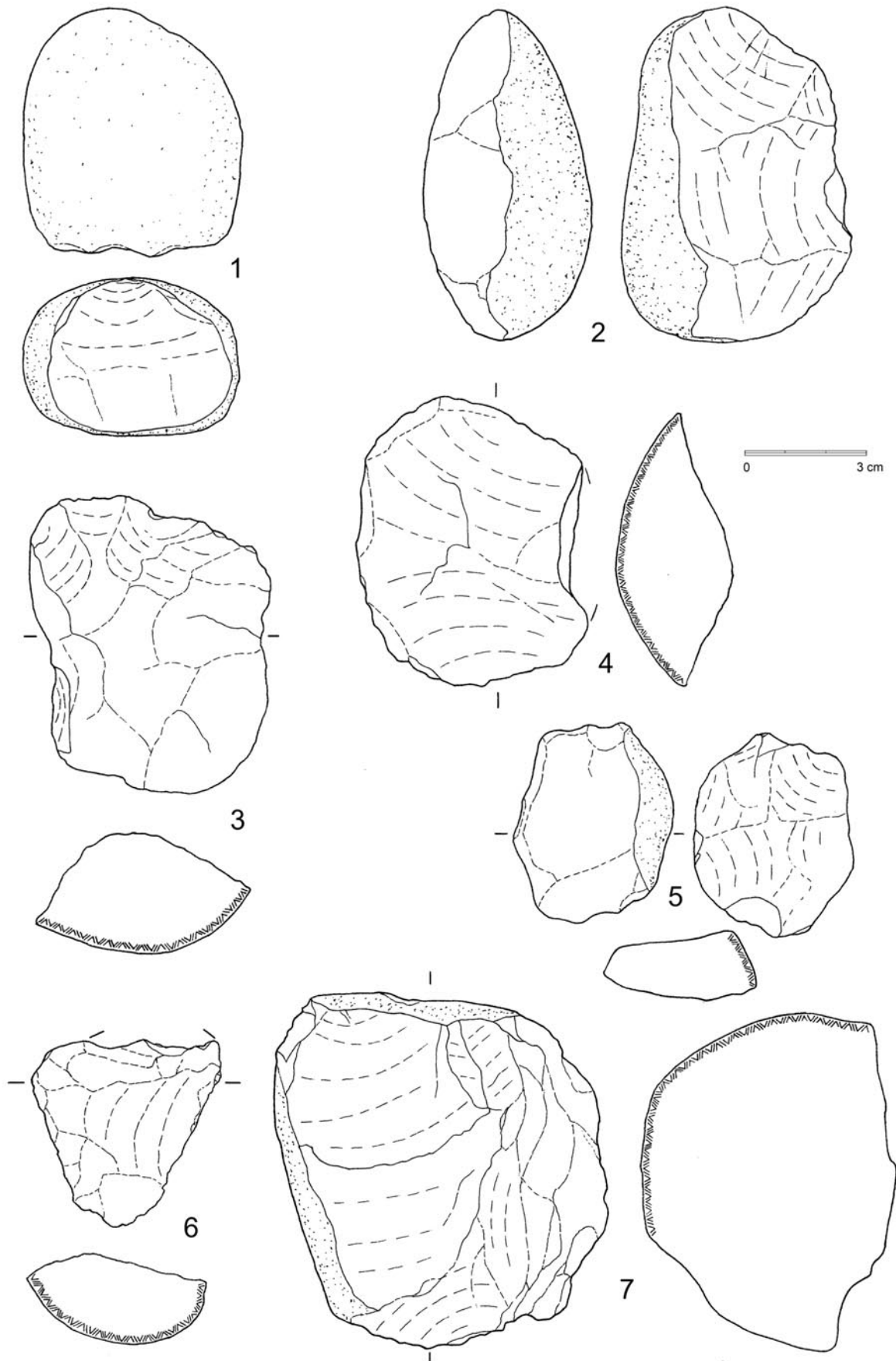
B. Druhou složku tvoří sytě bíle patinovaná industrie z eratického silicitu (SGS), případně neurčeného rohovce, v počtu celkem pěti kusů. Menší část (2 ks, oba nástroje) pochází ze západní části plochy (vlevo od polní cesty), druhá část (3 ks) se našla na východě od ní. Jde o zlomené škrabadlo na úštěpu s pečlivou úpravou (34-28-13 mm, *obr. 5:3*), hranové rydlo na čepeli s jemnou levolaterální a šikmou příčnou úpravou (34-13-6 mm, *obr. 5:2*), rohovcový (?) úštěp z těžní plochy jádra, bíle až nažloutle patinovaný (d. 44 mm) a zlomky dvou drobných silicitových odštěpů.

Třetí skupinou nálezů mohou být oštípané valouny s čerstvým povrchem, zčásti asi recentní pseudoartefakty, dílem holocenní makrolity. K těm druhým patří hlavně plochý křemenný valoun se dvěma protilehlými negativy na jedné ploše – jednoduchý dvojité sekáč (?) a křemencový dekortikační úštěp (plus otloukač/drtič z křemene).

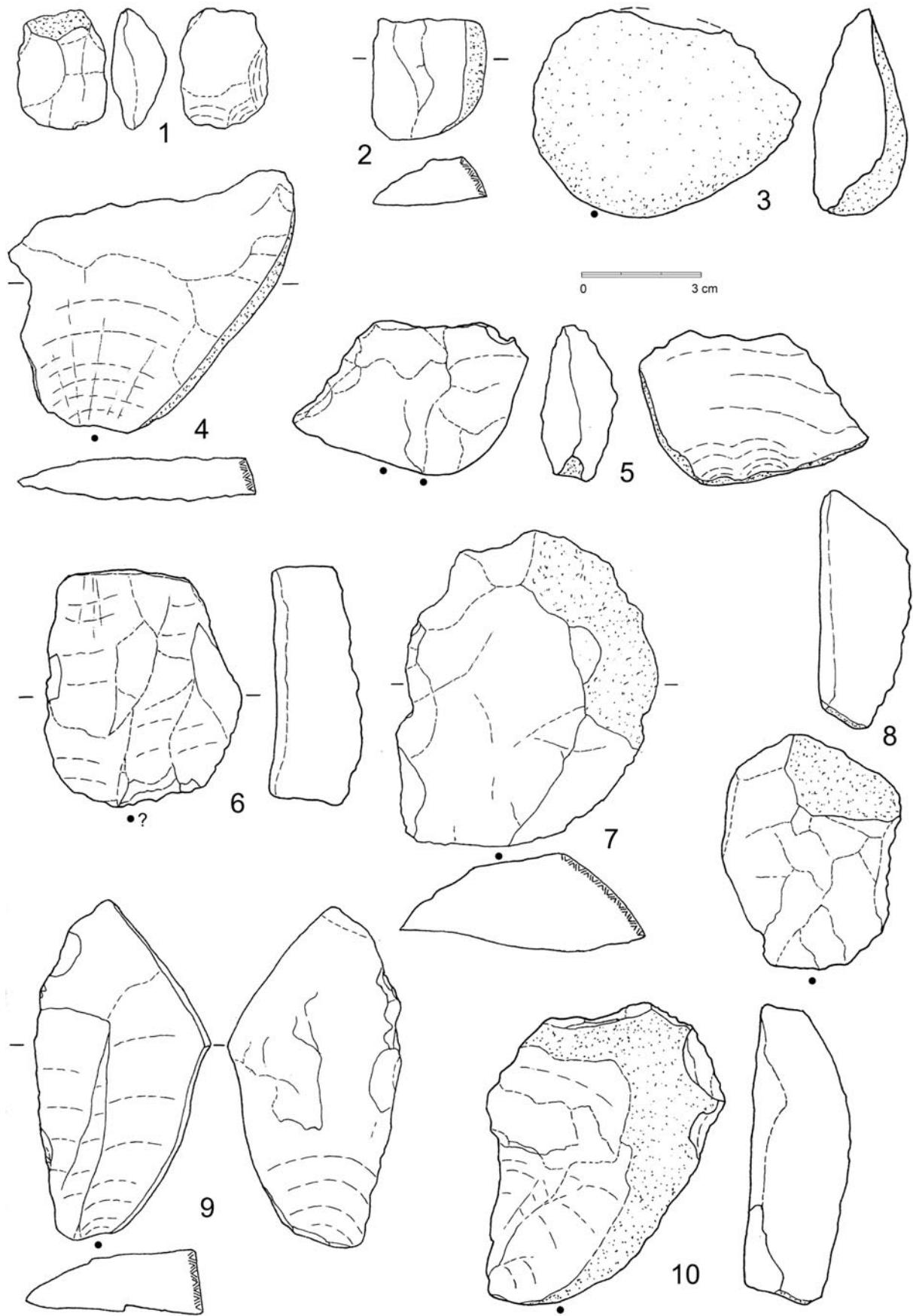
Datování: střední paleolit, mladý paleolit. Převážně křemenná valounová industrie náleží podle všech svých znaků – morfologicky (unifaciální jádra, úštěp – nůž s přirozeným hřbetem) i druhotnými faktory (surovinové spektrum a stupeň ohlazu povrchu) do středního paleolitu. Techno-typologické rysy bližší zařazení neumožňují. Řídce rozptýlená silicitová industrie nemusí být chronologicky homogenní. Přes absenci tvarově vyhraněných typů nástrojů spadá pravděpodobně do střední až pozdní fáze mladého paleolitu (gravettien až magdalénien), eventuálně pozdního paleolitu.

Uložení: Národní muzeum, př. č. 1/2020 (coll. Vencl), př. č. 1/2025 (nálezy z let 2023–2025).

Literatura: Vencl 1987b; *týž* 1999, 158; hlášení v archivu ArÚ AV ČR Praha, č.j. 2657/84, 1131/88.

Obr. 9. Jenišovice 2. Středopaleolitická industrie štípaná z valounů, jádra a jádra/nástroje. Kresba J. Eigner.

Obr. 10. Jenišovice 2. Středopaleolitická industrie štípaná z valounů, nástroje a úštěpy. Kresba J. Eigner.

		počet	%	surovina			metrika (mm, g)		
				křemen	křemenec	kůra na artefaktech	min. délka (celé kusy)	max. délka (celé kusy)	průměrná hmotnost
Býkev 2	jádra, jádrovité kusy	7	53,8	2	5	7	74	108	524 (jen jádra)
	úštěpy (neupravené)	3	23,1	1	2	1	41	81	15
	nástroje a retuše	3	23,1	2	1	1	71	112	16
	celkem	13		5	8	9			
	%			38,5	61,5	69,2			
Jenišovice 2	jádra, jádrovité kusy	11	31,4	11		10	38	102	406 (jen jádra)
	úštěpy (neupravené)	18	51,4	17	1	16	41	56	5
	nástroje a retuše	5	14,3	4	1	5	40	122	33 (10 bez sekáče)
	nezařaditelné	1	2,9		1	1			
	celkem	35		32	3	32			
	%			91,4	8,6	91,4			

Tab. 1. Býkev 2 a Jenišovice 2. Přehled středopaleolitické industrie.

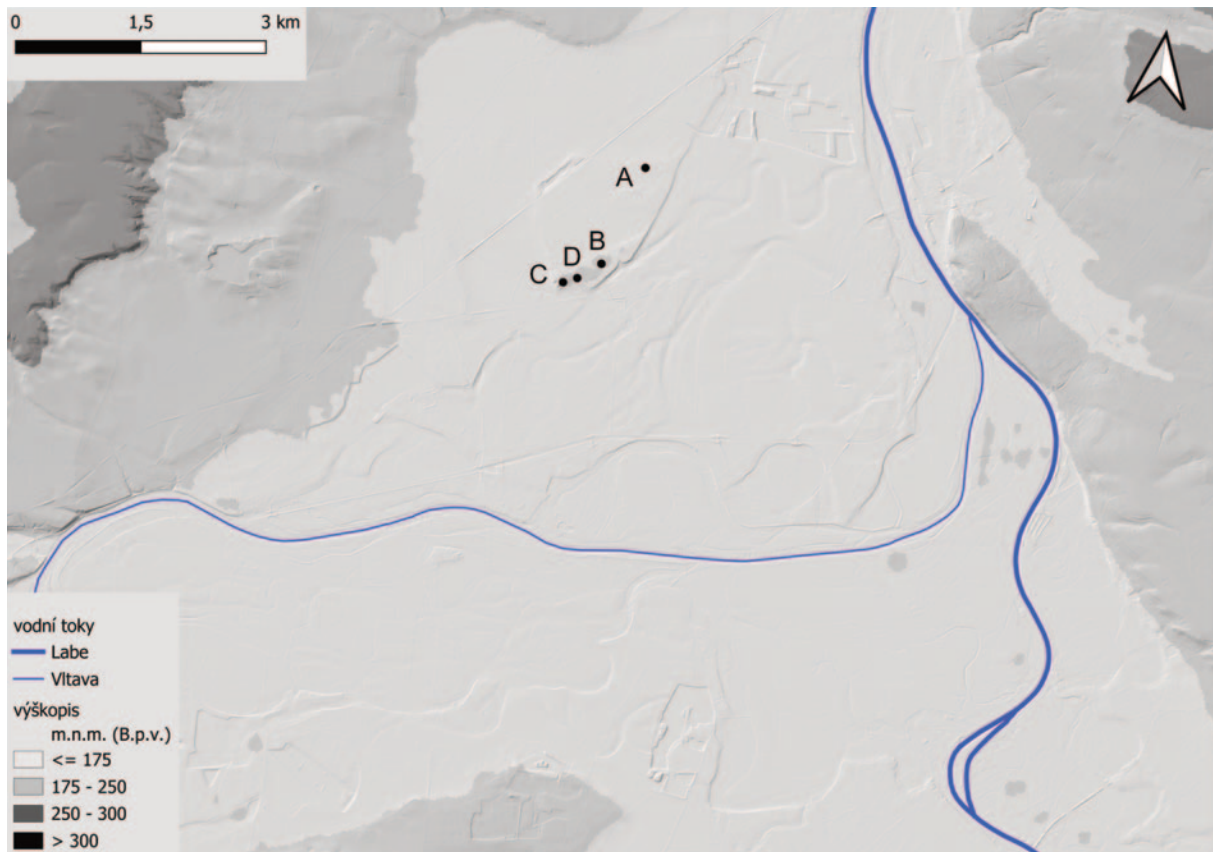
3. Lokalizace, kontext

Poloha lokalit na nízké terase vyvýšené zhruba o 10 metrů nad nejbližším jižním až jihovýchodním okolím je nejvyšší v ploché krajině západně soutoku Vltavy a Labe (*obr. 11*), který převyšuje nanejvýš o 20 metrů. Přehled nad širším okolím tedy nejspíše hrál v opakovaném osídlování svou roli. Vrstva terasových valounů a drobného štěrku mladého rissu – riss 2 (warthe, veltruská terasa – VI podle *Záruba – Bucha – Ložek 1977*; riss 2 a 3 podle *Žebera 1974*, 29–30) má v prostoru lokalit a nejbližším okolí kolísající, ale nevelkou mocnost spíše v řádu decimetrů než metrů, na základě pozorování v terénu včetně odkryvů.¹

Kuriózní situace nastala na býkevské lokalitě 2. Tam napomohla obnažení povrchu terasy stavba velké, zatím nedatované pravěké mohyly známé už K. Žeberovi, mající v současném rozplaveném stavu průměr kolem 30 m a výšku do 1,5 m (*Sklenář 1982*, 31 uvádí podle údajů od K. Žebery možné řívnácké střepy na povrchu; magnetometrický průzkum – ing. V. Bárta: Archiv ArÚ AV ČR, Praha, č. j. 3962/87; bezvýsledné ověřování anomálií vrty v roce 1989 – S. Vencel, Z. Win: Archiv ArÚ AV ČR, Praha, č. j. 1163/89). Její těleso tvoří kvalitní, humózní hlína, evidentně přemístěná z nejbližšího okolí, kde pokryv představuje už jen štěrkopísek (podobnou situaci se podařilo sledovat a analyzovat na výzkumu eneolitické mohyly v Dušníkách, okr. Litoměřice, např. *Turek – Křišťuf 2023*, 637; *Strouhalová et al. 2025*).

Další artefakty z povrchu risských teras v regionu publikoval J. Svoboda mj. z blízkých Mlčechovstvi či z Nelahozevsi i dalších míst (*Svoboda 1983*, 534, 538). Početné nálezy rámcově středopaleolitické valounové industrie pochází z různých, o desítky metrů vyšších částí kopce Škarechov a jemu blízkých plošin situovaných na katastrech Ledčic, Jevíněvsi, Nové Vsi a Spomyšle (*Svoboda 1983* na základě sběrů K. Žebery, další početné kolekce v muzejních i soukromých sbírkách nejsou publikovány), jiné lokality pokračují z uvedeného směru dál k SV, hlavně k Libkovicím a Cítovu (krátce *Svoboda 1983*, 534; *Žebera 1974*, 26; pozdější nálezy nepublikovány). Řada nalezišť se i na protějším břehu Labe váže na nadmořskou výšku kolem 240 m (různé topografické aspekty by měly být v budoucnu zohledněny v rámci středních Čech a propojeny s detailním vyhodnocením nálezů). Snad by zevrubná technologická analýza (spíše větších kolekcí za pomoci vícerozměrové statisticky se zahrnutím úštěpů?, cf. *Weber 2024*) přeci jen přinesla jasnější kritéria, která by umožnila chronologicky rozdělit nestratifikované archaické paleolitické valounové industrie, metricky evidentně variabilní.

1 Profil ve starém úvozu cesty viditelný i na *obr. 3* zachytil a popsal R. Hylský v roce 1949, ve fotoarchivu České geologické služby, ID 5081. Nad vrstvou zvržených křídových slínů turonského stupně zaznamenal pod terasou ještě spraš (sáalského stáří?); zhruba 560 m ZJZ směrem ve výkopu pro plynové potrubí pozoroval podobnou situaci, i slabou vrstvu terasy mocnou několik decimetrů autor v létě 2024. Podle Žebery se však mocnost štěrkopísku na „ostrově“ u Jenišovic a Býkve na základě některých výchozů a odkryvů pohybuje kolem 2 metrů (*Žebera 1974*, 29), takže zjevně dosti kolísá.

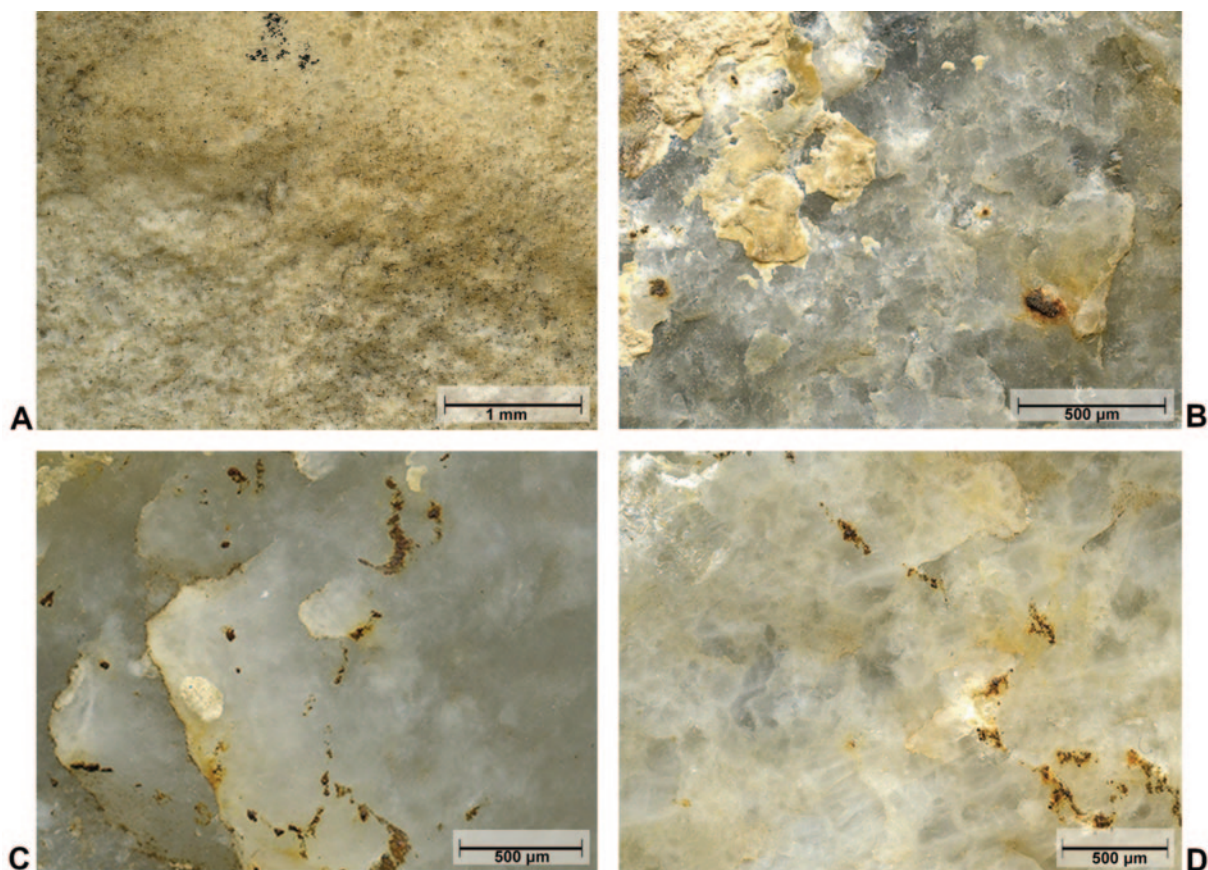

Obr. 11. Poloha lokalit v Býkvi (A – Býkev 1, B – Býkev 2) a Jenišovicích (C – Jenišovice 1, D – Jenišovice 2) na výškopisné mapě západního okolí soutoku Labe s Vltavou. Evidentní je výběr nejvyšší polohy v jinak rovinaté krajině. Autor F. Prekop.

4. Nálezy, datování

Pojednané soubory nálezů charakterizuje využití valounové suroviny, a to jak křemene, tak křemence (*tab. 1*). U světlého, terciárního křemence rámcově bečovského typu zjištěného na obou polohách v Býkvi (v počtu 3 kusů) původní formu suroviny neznáme. Poměr křemene a křemence se proměňuje, v Býkvi 2 činí 8/13, v Jenišovicích 2 jen 3/35. Artefakty z obou surovin jsou podobně ohlazené, s dolíčkovitým povrchem, častěji výrazným (*obr. 12:A,B,D*), méně lehce zvlňeným (*obr. 12:C*). Změny intenzity ohlazu povrchu na jednotlivých kusech, někdy nápadné (*obr. 12:A*), lze pozorovat mj. na nejtýpčtějším jádru z Býkve. To nese zřetelně výraznější ohlaz v nejvyšší střední části, evidentně po delší čas exponované na povrchu (*obr. 6:1*) - je tedy argumentem pro to, že na ohlaz mají na lokalitě vliv nejen chemické, ale i eolické procesy.

Výrazná dolíčkovitá poškození povrchu jsou typická mj. pro početné, rámcově středopaleolitické industrie objevené v posledních desetiletích v plochem terénu daleko od většího vodního toku při jižním okraji Prahy (např. městské části Kunratice, Písnice, Šeberov), které se vyskytují na proterozoickém podkladu (nepublikováno). Tato volná analogie ale nemusí implikovat blízké stáří, pouze podobné deponiční podmínky, totiž intenzivní vystavení působení větru – tj. nezakrytí mladšími sedimenty, a rovněž nejspíše i agresivní půdní vlivy, tedy chemickou korozi vedoucí k rozpouštění povrchu horniny (pro křemencem typu Bečov: *Nerudová 2007*, pro skulptovaný křišťál: *Valoch 2004*, 133–134 s posudkem J. Zemana). Na Moravě se dolíčkovitá koroze vyskytla spolu s patinací na povrchu některých středopaleolitických silicitových artefaktů (*Valoch 2006*, 6, 22–23, *obr. 12*). Problematika eolizace, resp. poškození povrchu artefaktů je složitá a snaha o zjednodušení a systematiku naráží na variabilitu lokálních, resp. místních podmínek (poslední přehled tématu *Кузнецов – Липнина – Молчанов 2024*). Uvedení autoři dokumentovali i dolíčkovitý ohlaz povrchu v některých souborech a potřebu komplexního studia, které by mj. zahrnuje i geofakty z téhož místa (*Кузнецов – Липнина – Молчанов 2024*, Рис. 4, 378–379).

Obr. 12. Ukázky různě ohlazeného a degradujícího povrchu křemenné (B–D) a křemencové (A) štípané industrie. Autor J. Eigner, T. Janek.

Ohledně poškození povrchu jemnozrnného křemence připomínáme i různé stupně ohlazu na magdalénském jádru z Bečova (*Nerudová 2007*). Ukazuje se, že se tamní křemenc šířil ve středním paleolitu na delší vzdálenosti, asi spíše v podobě hotových nástrojů (např. Chloumek: *Krásný – Šída 2024*; Vepřek: nepublikováno). Právě bečovský Písečný vrch se pro vlastní opakované středopaleolitické osídlení nabízí jako vhodný zdroj suroviny (výskytů křemenců blízkých typu Bečov je ovšem v severní polovině Čech vícero: např. *Eigner – Přichystal 2015*, 508, 510; a hlavně se uvádí velmi podobné křemence i z bližšího okolí našich lokalit, od Zlosyně poblíž Veltrus: *Žebera 1972*, 20–21).

Významnější než nevýrazný hrot (?) listovitěho tvaru je potvrzení skutečnosti, že valounová industrie s většími jednoduchými diskoidně redukovanými jádry přetrvává i do mladších fází středního paleolitu. Vedle symetrického, zcela typického kusu (*obr. 6:1*) i exempláře oválného až trojúhelníkovitého (*obr. 7:1*) se objevily jednoduché tvary nanejvýš s několika negativy (*obr. 9:3–4*). To bylo známo například z Prahy-Ďáblic (*Vencl – Valoch 2001*, 24), v Býkvi i Jenišovicích ale přistupuje i silná degradace povrchu, což archaický dojem jen podtrhuje.

Ojedinelé náznaky plochého ztenčování, případně plošné retuše v Býkvi i Jenišovicích (*obr. 8:2, 9:5*) představují snad rys relativně mladšího stáří, pokud jde ovšem o nástroje, nikoli jádra. Jinak se ale opět ukazuje tvarová konzervativnost valounových industrií, mj. centripetálně těžená jádra jsou neodlišitelná od exemplářů označovaných za staropaleolitické, ovšem vesměs v povrchových souborech (cf. např. *Valoch 1991*).

Některé ze „složitějších“ kusů – valounů s vícero čerstvými, neohlazenými negativy – lze pravděpodobně považovat za holocenní makrolity. K těm nejspíše náleží větší jádrovitě, kulovitě až polyedrické kusy, vesměs o obitými hranami.² Osídlení pravěkými zemědělskými kulturami je známo v širším okolí

² Spíše než o druhotné použití jako otloukačů tu běží o málo pečlivou, respektive řemeslně nezdařenou produkci

a na sídliště ukazují i výrazné porostové příznaky v prostoru terasy mezi lokalitami Býkev 2 a Jenišovice 2 (v prostoru zaznamenal S. Vencl v roce 1976 naorané „pozdně hradištní“ objekty).³

Známy fakt představuje rozdílná viditelnost, rozeznatelnost povrchových nálezů valounové štípané industrie (k tomu např. *Břicháček – Eigner 2024*, 102–105 s lit.). V případě Býkve a Jenišovic dochází zemědělskými pracemi ke vzniku hojných pseudoartefaktů, přestože terasové valouny tam netvoří souvislou „dlažbu“ (jak je tomu zčásti třeba v prostoru nalezišť na blízkém Cítově). Některé valouny s ojedinělými negativy nelze v povrchové kolekci považovat za spolehlivé, byť k testovacím úderům do valounů i *ad hoc* výrobě jednoduchých sekáčů jistě docházelo; nejistota se týká i úštěpů s kůrou na celé dorzální ploše (např. *Hahn 1991*, 52; *Valoch 2005*, 18–19), zvláště jsou-li zlomené. Vápnitý sintr na povrchu (*obr. 12B*) sám o sobě paleolitické stáří rozhodně nezaručuje, v kombinaci s ohlazeným povrchem už platí za spolehlivější kritérium a náznak relativně nedávného, blíže však časově neupřesnitelného vyorání z podorničí. Přes uvedené nepříznivé vlivy jsou paleolitické artefakty při sběru na pojednaných lokalitách rozeznatelné od recentních pseudoartefaktů snadněji i díky ohlazu, a občas upoutají také surovinou – využitím paleozoických i terciálních křemenců jinak na místě vzácných.

Kromě předložených nálezů pochází z Býkve (v širším okolí bodu S-JTSK Y: 739639, X: 1012999, vpravo od železniční trati) kámen, který jeho nálezce z roku 1970 K. Žebera označil za „heidelbergiý drasák – hoblík“ (uložen v Moravském zemském muzeu, Ústav Anthropos, př. č. 3/79). Jde o plochý valoun křemence (?) se dvěma ohlazenými negativy příčně a dvěma dalšími na boku na obou plochách (119-107-24 mm). Podobné, silně ohlazené kameny, údajně artefakty, považoval K. Žebera za redeponované ze starších sedimentů (např. *Žebera 1972*, 21). Prokázání artefaciality podobných kusů se silně ohlazenými, sekáčovitými či vkleslými úpravami ve sběrových souborech uváděných jako „bohémien“ či „heidelbergien“⁴ bývá vesměs silně spekulativní až pochybné. Další eventuální nález z polohy 900 m JV od Býkve zůstal neověřen – „pěstní klín v ornici na hraně sprašového pokryvu, na hraně říčního koryta na terase W-1-a“, uvedl K. Žebera ve vysvětlivkách ke geologické mapě (list M-33-53-D-d Mělník).

5. Závěr

Představené nálezy a jejich terénní souvislosti jsou krom jiného dalším projevem středopaleolitických industrií v centrálních Čechách, štípaných z valounů. Výskyt na mladorisské terase dokládá datování v archeologické periodizaci nejdříve v době kolem eemského interglaciálu. V tom tkví hodnota křemenných a křemencových artefaktů z Býkve 2 a Jenišovic 2, dvou menších souborů jinak v rámci středních Čech i Mělnicka početně spíše okrajových. Vzájemně se prokazatelně liší jen využitím surovin. Ukazují jak vzhledově archaické artefakty, tak relativně rozměrnou úštěpovou industrii, v tomto ohledu nesrovnatelnou například se soubory z Prahy-Ďáblic (vrch Ládví), Radimi či Tmaně (trať Za kostelem).⁵ Proto je spekulativně řazena spíše do pozdějšího vývoje, kulturně však nespecifikovatelného. Pazour-

úštěpů – autor pozoroval stejný jev mj. ve velkém souboru štípaných makrolitů z jihočeských Hostů (výzkum A. Beneš, P. Břicháček, starší doba bronzová).

- 3 Výskyt holocenní makrolitické štípané industrie je na terasách a plošinách při dolní levostranné Vltavě, zdá se, relativně častý (vedle Býkve a Jenišovic např. ve sběrech J. Hrušky a M. Strejčka), jen výjimečně však chronologicky ukotvený (Lužec-Chramostek, starší doba bronzová, *Vencl 1976*; Kralupy nad Vltavou – výzkum společnosti Labrys, starší doba bronzová, sdělení M. Kuchařka; Nová Ves/Ledčice – Škarechov, střední eneolit?).
- 4 Heidelbergien a bohémien (název se objevil dokonce ještě ve francouzském archeologickém slovníku z 80. let minulého století: *Leroi-Gourhan dir. 1988*, 139) představovaly dobově a geograficky omezené termíny. Přes tyto zmatky a kolísavou terminologii spojenou s dobovým stavem poznání i jistým přeceňováním vlastních nálezů (těmi si pomáhal i při určování stáří terasových stupňů) zůstává objevitelský vklad RNDr. Karla Žebery, DrSc. pro poznání českého starého a hlavně středního paleolitu nezpochybnitelný a trvalý. Zaslouhuje úctu rovněž proto, že v některých příhodných regionech, kde Žebera nepůsobil, srovnatelná evidence dosud chybí, ačkoli ji lze očekávat.
- 5 Jediné Ládví je ovšem datováno alespoň stratigraficky, uvedené soubory spojuje štípání z drobných valounů, na místa buď výhradně či převážně přinášěných.

ková industrie patří k málo hojným registracím mladopaleolitického osídlení na jižním Mělnicku, nejspíše z intervalu gravettien až magdalénien, eventuálně až pozdního paleolitu.

Povrchové soubory archaické tzv. valounové industrie mohou sloužit k otevírání některých otázek, ale nelze od nich očekávat jejich vyřešení. Nároky na vyhodnocení to ale nesnižuje. Bez nalezení odpovídajících technologických, příp. typologických kritérií nebudeme schopni rozlišit – při konzervativnosti diskoidního štípaní i mizivém podílu využití levalloiské metody a bifaciálních nástrojů – nálezy z několika set tisíc let vývoje, a to jak vzájemně mezi sebou, tak už vůbec ne palimpsesty osídlení téhož místa. Vrstevnatá sídelní strategie typická třeba právě pro Mělnicko poskytuje dosud nevyčerpané možnosti.⁶

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/17.1.b, 00023272).

Literatura a prameny

- Břicháček, P. – Eigner, J. 2024:* Paleolitické nálezy v širším okolí soutoku Vltavy a Sázavy. *Archeologie ve středních Čechách* 28, 95–108.
- Eigner, J. – Břicháček, P. v přípravě:* Paleolitické valounové štípané industrie na dolní Berounce mezi Hlásnou Třebaní a Černošicemi. *Topografie a nálezy*.
- Eigner, J. – Přichystal, A. 2015:* Štípaná kamenná industrie kultury nálevkovitých pohárů z Litoměřic, býv. Höringovy pískovny. *Archeologie ve středních Čechách* 19, 507–514.
- Hahn, J. 1991:* Erkennen und Bestimmen von Stein- und Knochenartefakten. Einführung in die Artefaktmorphologie. *Archaeologica Venatoria*. Tübingen.
- Krásný, F. – Šída, P. 2024:* Nález neandrtálského pěstního klínu na Švédských šancích (katastrální území Chloumek u Mladé Boleslavi). *Boleslavica* 21–22, ročník 14–15, 9–11.
- Кузнецов, А. М. – Липнина, Е. А. – Молчанов, Д. Н. 2024:* Эоловая коррозия археологических комплексов: к постановке проблемы. *Stratum plus* 1/2024, From Moldova to Yakutia. *The Long Stone Age*. Saint Petersburg – Kishinev – Odessa – Bucharest, 367–384.
- Leroi-Gourhan, A. dir. 1988:* Dictionnaire de la Préhistoire. Paris.
- Nerudová, Z. 2007:* Bečovské křemence a listovité hroty. *Archeologické rozhledy* 59, 793–798.
- Sklenář, K. 1982:* Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. *Archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné*. Mělník.
- Strouhalová, B. – Křišťuf, P. – Janovský, M. – Novák, J. – Turek, J. – Fišer, J. – Grison, H. – Hošková, K. – Hejzman, M. 2025:* Reconstruction of the prehistoric environment on the basis of analyzing the chernozem used for the construction of the Neolithic long barrow at the Dušníky site (Czech Republic). *Catena* 255 (2025).
- Svoboda, J. 1983:* Zum Altpaläolithikum in Mělník-Becken. *Ethnographisch-Archäologisches Zeitschrift* 24, 532–542.
- Svoboda, J. a kol. v tisku:* Paleolit českých zemí. Proměny přírody, lidí a kultur. Praha.
- Turek, J. – Křišťuf, P. 2023:* Zapomenutá posvátná místa v české krajině. Domy mrtvých pod Řípem: nejstarší pohřební mohyly v Čechách. *Vesmír* 102, listopad, 636–639.
- Valoch, K. 1991:* Altpaläolithische Geröllgeräte aus der Umgebung von Dolní Kounice in Südmähren. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 76, 3–17.
- Valoch, K. 2004:* Křišťály jako surovina štípané industrie. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 89, 129–166.
- Valoch, K. 2005:* Nová naleziště staropaleolitických valounových industrií na jižní Moravě. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 90, 3–21.

6 Prvotní komentář k nálezům z Býkve mi v březnu 2019 podal ještě doc. Slavomil Vencl. Za pomoc při sběrech děkuji dr. Kataríně Kapustce, Janu Švihlovi a Michalu Vávrovi, za další informace a pomoc Aleně Gembalové, doc. Petru Nerudovi a doc. Petru Šídovi, za technickou asistenci mgr. Tomáši Jankovi, mgr. Filipu Prekopovi a mgr. Josefu Součkovi.

- Valoch, K. 2006: Středopaleolitické industrie v oblasti Krumlovského lesa na jižní Moravě. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 91, 3–28.
- Valoch, K. 2009: Mušov I (okr. Břeclav). Příspěvek k nejstaršímu osídlení střední Evropy. In: Valoch, K. (ed.), Mušov I (okr. Břeclav). Geologická a archeologická lokalita na jižní Moravě. *Anthropos. Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quaternary Geology* 30, N. S. 22. Brno, 11–88.
- Vencl, S. 1976: Příspěvek k poznání holocenní valounové industrie. *Archeologické rozhledy* 28, 66–82, 116–120.
- Vencl, S. 1987a: Býkev, okr. Mělník. *Výzkumy v Čechách* 1984, 1985, 243.
- Vencl, S. 1987b: Jenišovice, okr. Mělník. *Výzkumy v Čechách* 1984, 1985, 69.
- Vencl, S. 1999: Osídlení Čech v období paleolitu a mezolitu. Závěrečná zpráva grantového projektu GA ČR, reg. č. 404/97/1086. Rukopis. Praha.
- Vencl, S. 2007: Mladý paleolit. In: Vencl, S. (ed.) – J. Fridrich, *Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit*. Praha, 50–103.
- Vencl, S. – Valoch, K. 2001: Die paläolithische und mesolithische Besiedlung des Hügels Ládvi in Prag 8-Ďáblice. *Památky archeologické* 92, 5–73.
- Weber, T. 2024: Central German Lower and Middle Palaeolithic assemblages. An overview of technocomplexes supported by flake analysis. *Quartär. Internationales Jahrbuch zur Erforschung des Eiszeitalters und der Steinzeit* 70 (2023), 27–22.
- Záruba, Q. – Bucha, V. – Ložek, V. 1977: Terasový systém Vltavy a jeho význam pro chronostratigrafii kvartéru. *Rozpravy ČSAV, řada mat.-přír. věd* 87, č. 4.
- Žebera, K. 1959: Sídlně geologická analýsa širšího okolí Mělníka. *Antropozoikum* 8 (1958), 213–226.
- Žebera, K. 1967: Kvartér Podřipska I. *Antropozoikum* 4, 71–96.
- Žebera, K. 1972: Kvartér Podřipska II. *Antropozoikum* 6, 7–34.
- Žebera, K. 1974: Kvartér Podřipska III. *Antropozoikum* 10, 23–40.

Mapping Palaeolithic settlement in Býkev and Jenišovice in the Mělník region

The Mělník region, located in the northern part of Central Bohemia, is one of the famous areas known for the occurrence of the so-called pebble lithic industry, which is generally dated to the Lower and especially Middle Palaeolithic (e.g. *Sýkorová – Štaud 2000; Svoboda 1983; Žebera 1969*). The chronological classification of surface finds is usually very approximate and depends both on the technological and typological features of the artefacts, as well as on their topographic position (in the case of finds made on the surface of a terrace, the post quem rule applies). The archaic (with significant surface smoothing in places) quartz and quartzite finds from the vicinity of the villages of Býkev and Jenišovice were discovered on a terrace corresponding to the penultimate glacial period (Riss 2) at an elevation of around 175 m above sea level (*Fig. 1–2*). They should therefore not be earlier than the last interglacial period (Eemian) and, given their relatively large size, might be of a later date within the Middle Paleolithic. The typical discoid cores (*Fig. 6:1, 7:1, 9:3*) and coarse tools (especially scrapers, *Fig. 8:4, probably 8:5, 10:7*) do not differ in any way from a number of similar finds made in Central Bohemia, including those classified as belonging to the early phase of the Middle Palaeolithic to the Lower Palaeolithic (e.g., Mlázice) or those which are difficult to date (e.g., Zadní Třeboň). An interesting piece of information is the fact that the discovery of the terrace surface with Palaeolithic finds in Býkev was aided by the construction of an undated prehistoric barrow, for which soil was taken from the immediate vicinity (*Fig. 3*). Another chronological component there is the less distinct Upper or Final Palaeolithic (*Fig. 5:2–3*).

English by Jan Machula

Fig. 1. Palaeolithic sites of Býkev and Jenišovice on a map depicting the western part of the Mělník region. A – Býkev 1, B – Býkev 2, C – Jenišovice 1, D – Jenišovice 2.

Fig. 2. Area containing the Palaeolithic sites of Býkev 2 (A) and Jenišovice 2 (B), dots – finds of patinated chipped lithic industry. Other finds originated from the area of the Jenišovický vrch hill (Jenišovice 1).

Fig. 3. Býkev 2. Location of site 2 including a barrow (the short line indicates its location) in a panoramic picture taken from the southwest.

Fig. 4. Jenišovice. View from site 2 towards the Jenišovický vrch hill.

Fig. 5. Selected artefacts from Býkev and Jenišovice. 1 – Býkev 1, isolated find of a quartzite artefact, possibly a point, Middle Palaeolithic (?); 2 – Jenišovice 2, selected patinated lithic tools dating from the Upper or Final Palaeolithic.

Fig. 6–10. Middle Palaeolithic lithic industry.

Fig. 11. Locations of the sites of Býkev (A – Býkev 1, B – Býkev 2) and Jenišovice (C – Jenišovice 1, D – Jenišovice 2) on a contour map depicting the western part of the area around the confluence of the Elbe and Vltava Rivers. The preference of elevated spots within the otherwise flat landscape is quite obvious.

Fig. 12. Samples of variously smoothed and degraded surfaces of quartz (B–D) and quartzite (A) lithics (A: Býkev 2, B–D: Jenišovice 2).